

1963-1994 Yılları Arasında Türkiye'de Gerçekleşen Grevleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*

Sayım YORGUN**
Meltem DELEN***
Hakan BEKTAŞ****

Öz: Bu çalışmada, 1963-1994 dönemi verileri kullanılarak Türkiye'de grev sayısı üzerinde etkili olan faktörler araştırılmıştır. Yapılan literatür taramasıyla bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Uygulanan regresyon analizi neticesinde; sendikalaşma oranı ve hükümetin kurulma şekli değişkenlerinin grev sayısını etkilediği istatistiksel olarak saptanmıştır. Ayrıca sendikalaşma oranı ile grev sayısı arasında zıt yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu bulgu sendikalaşma oranı arttıkça, kurumsallaşmanın artmakta ve sendikaların güçlenmekte olduğunu, yani daha istikrarlı ilişkilerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu nedenle sendikalaşmanın yaygınlaşmasının çatışmayı artırma yerine uzlaşma eğilimini güçlendirme potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulguya ek olarak; sendikal hareketin demokratik açılımlardan beslendiğinden hareketle, hükümetin kurulma şeklinin grev sayısı üzerinde etkili olduğu sonucu da elde edilen önemli bulgulardan birisidir.

Anahtar Kelimeler: Grevler, Sendika, Regresyon Analizi

Examination of the Strikes That Occur in Turkey Between 1963-1994

Abstract: In this study, we analyze the factors that have impact on the number of strikes in Turkey for the 1963-1994 period. We determine the independent variables via the literature survey. The results of the regression analysis show that unionization rate and type of government formation have affect on the number of strikes. We find a negative relationship between unionization rate and the number of strikes. The findings show that as unionization rate

---

* Makale Geliş Tarihi:10.07.2018

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

*** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

**** Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

increases, institutionalization in creases and unions become stronger, that is, more stablerelations emerge. It is concluded that the widespread unionization has the potential to strengthen the tendency of reconciliation instead of in creasing the conflict. We also conclude that, the government formation effects the number of strikes.

Keywords: Strikes, Industrial Union, Regression Analysis

Giriş

Grev, çalışanların isteklerini işverene ve temsilcilerine, hükümetlere kabul ettirmek için işi geçici süreyle durdurmak veya önemli ölçüde aksatmak olarak tanımlanmaktadır. Bu iş bırakma eylemine yönelik kararlar topluca oluşturulabildiği gibi sendikal örgüt tarafından da alınabilmektedir.

İş durdurma eylemlerinin tarihi, işin tarihi kadar eski olduğu gerçeği dikkate alındığında, grevin önemli bir mücadele aracı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sanayileşmeyle birlikte, kapitalist sistemin işyerlerinde yarattığı sorunlarla mücadele etmenin en önemli aracının grev olması, bu mücadele aracına yüklenen anlamı ve önemi artırmıştır. Sanayileşmeyle birlikte yoğunlaşan grevlerin 1900'lü yıllara kadar suç olarak görülmesi, zamanla hakka dönüşmesi, hak ve çıkar grevleri olmak üzere iki ana ekseninde gelişmesi ve işverenlerin de lokavta başvurması çatışmacı ve kurumsallaşmış endüstri ilişkilerini gündeme getirmiştir.

Grevler, çalışanlar açısından hak elde etmenin ve hakları geliştirmenin önemli araçlarından biri olarak görülürken işverenler bu hakkı üretime yapılmış bir müdahale ve işgünü kaybı olarak değerlendirmektedir.

Grev; sayıları, katılan işçiler, kaybedilen işgünü gibi etkileri nedeniyle tartışmaların merkezinde yer alırken, toplu pazarlık sürecini destekleyen, taraflar arasında güç dengesini kuran, serbest toplu pazarlık düzenini aktif hale getiren bir hak olarak da kabul edilmektedir.

Grev ile ilgili araştırmaların önemli kısmı istatistiki verilere dayanmakta ve bu istatistikler ise genellikle hükümetler tarafından oluşturulmaktadır. İstatistikler yıllar itibariyle grev sayılarındaki artış, işkollarına göre dağılım, grevlerin yoğunlaştığı işyerleri, işgünü kayıpları gibi konularda somut sonuçları bizlere gösterirken, bu sonuçların doğruluğu istatistik tutanların ve yayımlayanların amaçlarına, bu verilerin ulaşabilir olmasına ve muhafaza edilmesindeki ciddiyetine göre farklılaşabilmektedir.

Grevlere yönelik tartışmaların grev sayıları ve işgünü kayıplarında yoğunlaşması, problemlerin kaynağının yeterince tartışılmaması önemli sorunlarından biridir. Grevlerin yasaklanması ve grev haklarının sınırlandırılmasına yaklaştığı gibi grevin nedenlerine odaklanılmaması yaşanan sorunları ortadan kaldıracak politikaların geliştirmesini engellemektedir. Oysa endüstri ilişkileri sistemin temel amacı işyerlerinde çalışma barışını kurumsal desteklerle daimi kılmak ve grevi son çare olarak kullanılmaktadır. İdeolojik sendikaların zaman zaman grevi

amaç edinmesini bir tarafa bırakırsak, evrimci sendikaların temel amacı çalışanların hak ve menfaatlerini maksimize etmek ve bunun en etkili aracı olan toplu iş sözleşmelerini imzalamaktır.

Grevi etkileyen faktörler ise ülkelere, sektörler, işyerlerine ve sendikalara göre farklılık göstermektedir. Ancak genel olarak incelendiğinde şu faktörlerin öne çıktığı görülmektedir; düşük ücretler, kötü çalışma şartları, ekonomik politikalar, siyasi iktidarların politika ve uygulamaları, özelleştirme, sendikasızlaştırma, işsizlik, kayıt dışılık, üretim sürecinin değişmesi vs. Fakat her grevin farklı nedenleri olduğu gibi, benzer nedenleri de vardır.

Bu araştırmanın amacı 1963-1994 yılları arasında Türkiye'de yaşanan grevlerin nedenlerini 1980 öncesi ve sonrasını esas alarak ekonometrik bir modelle incelemek, nedenlerde ortaya çıkan değişimi tespit edebilmektir. Çalışmanın temel amacı, tarihsel bir dönem incelemesi yapmak değil, muhtemel grev nedenlerine odaklanarak, dönemselsel olarak hangi nedenlerin baskın olduğunu ekonometrik bir model üzerinden sınamaktır. Bu amaca yönelik olarak; araştırmanın inceleme dönemi olan 1963-1994 yıllarında uygulanan grevlerle ilgili kısaca ön bilgiler verildikten sonra asıl araştırma konusu olan ekonometrik modelin sonuçları değerlendirilecek ve önerilerde bulunulacaktır. Çalışmada söz konusu tarih aralığının seçilmesinin ana nedeni, ekonometrik modelde kullanılacak olan verilerin homojenliğinin sağlanmasıdır. Bilindiği üzere ülkemizde sağlıklı, metodolojik tutarlılığa sahip ve süreklilik arz eden istatistikî veri sağlamak oldukça güçtür. Özellikle geçmiş yıllara ilişkin çalışmalarda bu güçlük daha da artmaktadır. Çalışmanın öncesinde uzun bir süre, farklı kaynaklardan, oldukça kapsamlı ve derinlemesine istatistik taraması yapılmış ve nihayetinde 1963-1994 dönemini kapsayan bir veri seti oluşturulmuştur. Araştırmaya konu olan tarih aralığının, endüstri ilişkilerinin gelişimi dikkate alındığında da anlamlı bir döneme tekabül ettiği düşünülmektedir.

Türkiye'de Uygulanan Grevlerin Özellikleri

Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere ülkemizde 1963 yılından önce de grevler yaşanmış, işgünü kayıpları olmuştur. 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı ilk Sendikalar Kanunu, grevsiz sendikalar dönemini başlatmış, sendikaların devletin kontrolü altında kurulması ve faaliyette bulunması yasal olarak düzenlenmiş, bu anlayış diğer dönemlerin sendika ve toplu pazarlık süreçlerini de etkilemiştir. 1961 yılına kadar muhafaza edilen bu yapı, 1961 Anayasası ile değiştirilmiştir. 1961 Anayasasında grev hakkının yer almasıyla grevli toplu pazarlık anayasal düzeyde hayata geçirilmiş, 1963 yılında ilgili yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte grevli toplu pazarlık kanuni düzenlemeler çerçevesinde uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye'nin endüstri ilişkileri sistemi, 1963-1980 yıllarında en parlak dönemini yaşamış ve endüstri ilişkilerinin birbirinden ayrılmaz üç hakkı olan örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkı bu dönemde anayasal ve yasal güvenceye

kavuşturulmuştur. Ancak grev sayıları ve işgünü kayıpları açısından bakıldığında özellikle 1970'lerin sonuna doğru ortaya çıkan yüksek grev sayıları ve işgünü kayıpları açısından bu dönem eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin beslediği gerekçelerle 1980 askeri müdahalesinin gerekçelendirilmesi, sonrasında “teпки anayasası ve yasaları” diye ifade edilen yeni düzenlemelerin yapılmış olması, grev hakkına yönelik sınırlandırıcı müdahalelerin artırılması dönemi önemli kılmaktadır. 1980 sonrasında endüstri ilişkileri; daralan haklar, neoliberal politikalar, kuralsızlaştırma ve esneklik gibi piyasa ihtiyaçlarını önceleyen şartlar altında yeniden oluşturulmuş, bu nedenle Türkiye'deki endüstri ilişkileri 1980 sonrasında oldukça farklılaşmıştır. 1980-1983 yıllarında yaşanan grev yasağı, 1983 yılında yürürlüğe giren 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda yer alan grev yasakları ve grev prosedürü grev süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Hak grevinin yasaklanması, greve altmış gün içinde çıkma zorunluluğu, grev günün altı iş günü önceden işverene bildirilmesi, grev ertelemelerinde Yüksek Hakem Kurulu'nun devreye girmesi ve greve tekrar dönülememesi, uygulamada grev ertelemelerinin kanuna aykırı bir şekilde yapılması gibi nedenlerden dolayı 1980 sonrası greve ilişkin yasal düzenleme ve uygulamalar nedeniyle farklılaşmaktadır.

Greve yönelik çalışmalarda yaşanan önemli zorluklardan biri hangi eylemlerin grev olduğuna karar vermektir. Grevlere ilişkin kayıtlardaki temel sorun da hangi eylemlerin grev olduğu ve bunların istatistiklere yansıyor yansımadığıdır. Bunun için de grev tanımına ihtiyaç vardır. İncelememize konu olan dönemde gerek anayasa gerekse yasada grev açıkça tanımlanmış olduğundan, grevlere ilişkin değerlendirmeler bu tanımlar kapsamında yapılacak, diğer eylemler çalışma kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Grevlerin hedeflerinin genelde maddi bir kazanç elde etmek veya ekonomik çıkarları korumak olduğu düşünülür ve bu tür hedefler, gerçekten de birçok grevin en belirgin amacını oluşturur. Fakat sosyal bir süreç niteliği de taşıyan grevin, daha gizli kalmış, fakat etkili hedeflerinin ve nedenlerinin olduğu ileri sürülmektedir (Seçer,2007:155). Ekonomik ve sosyal değişim isteğinin arkasında yatan temel güdü tatminsizliktir. Grev, işçi grubunun değişim için kullandığı bir silah olduğundan (Ross,1954), grevin asıl nedeni olarak tatminsizlik üzerinde durmak gerekmektedir. Tatminsizlik bireyin yoksunluğunu gidermek amacıyla çeşitli yolların araştırılarak, harekete geçilmesidir (Klaas ve McClendon,1995; Güler,2012:124). İktisadi açıdan grevlerin ücretlerdeki azalma, işsizlik oranlarındaki artış gibi ekonomik nedenleri tartışılırken, sosyolojik olarak, toplumsal yapı, işgücündeki kutuplaşma, sendikalaşma gibi unsurlarla grev ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır (Güler,2012:140).

1963-1967 yılları arasındaki grevlere yönelik Orhan Tuna tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre; grevlerin birinci nedeni ücretler, ikinci nedeni Uzlaştırma Kurulu kararını reddetme, üçüncüsü Kurul'a gelmeme, toplu pazarlık çağrısına uymama ve dördüncü neden olarak ücretle ilişkili sosyal yardımlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tuna,1969:106). Grevlerin nedenlerini iktisadi, siyasi ve

sosyal olarak üç ana başlıkta toplamak mümkündür ve grevlerde bu üç neden birlikte olabileceği gibi nedenlerden sadece biri de grev yaratabilir. Grevlerde yaşanan artışa paralel olarak, grevlerin niteliğinde de değişim yaşanması, ekonomik nedenlerin yanı sıra siyasi, ideolojik etkilerle hak ve menfaat grevlerinin yapılmasına yol açmış, ancak grevlerin öne çıkan nedenlerinin iktisadi olduğu, başka nedenler olsa da en azından görünen nedenlerin başında ücretlerin geldiği bilinmektedir.

Bu dönemin önemli bir kısmında yürürlükte olan, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda yer alan düzenlemenin hak grevlerine de imkan tanınması grevin çeşitliliğini etkilemiştir. Ayrıca Türkiye İşçi Partisi (TİP), DİSK, MİSK ve HAK-İŞ'in kurulması ve ideolojik çatışmaların artması, grevlere de yansiyarak bir çoğalmaya neden olduğu görülmektedir. Özellikle 15-16 Haziran 1970 olayları siyasi grev niteliği taşıdığından, endüstri ilişkileri ve siyasi yapı üzerinde önemli etkiler bırakmıştır (Güzel,1976: 58) ve bu etkiler günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Mesela "1 Mayıs" kutlamaları bu etkiyi somut olarak göstermektedir.

Grev ve lokavt ölçülerinin yardımıyla endüstri toplumu ile endüstri ilişkileri sistemi ve endüstriyel rahatsızlıklar arasında karşılıklı neden-etki süreci incelenebilmektedir. Ancak, ölçülerde var olabilecek eksiklikleri de göz önüne alarak yorumlarda dikkatli olmak gerekir (Makal,1990:253). Aksi takdirde elde edilen sonuçlar yanıltıcı olabilecektir. Bu nedenle araştırmada verilerin sınırlılığı, çok değişkenin varlığı ve etkilerin söz konusu olduğu gerçeği dikkate alınarak değerlendirmelerde bulunulacak ve ekonometrik modellerle elde edilen sonuçlar da bu kaygılar çerçevesinde ele alınacaktır.

1963-1980 Yıllarında Uygulanan Grevlerin Özellikleri

1961 yılında yeni anayasanın kabul edilmesi, akabinde 1963 yılında 274 ve 275 sayılı yasaların yürürlüğe girmesi serbest toplu pazarlık düzeninin ihtiyaç duyduğu yasal zemini hazırlamıştır. Bu yasal zeminde gelişen endüstri ilişkileri özellikle anayasanın 47 maddesinde yer alan "İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler." hükmü ve 275 sayılı yasanın ilgili maddeleriyle "hak grevi" dâhil olmak üzere grev hakkı geniş bir şekilde düzenlenmiştir.

1963-1980 toplu pazarlık yıllarını iki döneme ayırmak yerinde olacaktır. 1963-1970 yılları sistemin yeni oluşturulmaya başlandığı, ilk yıllar hariç grevlerin yoğun olmadığı bir dönem olarak öne çıkarken, 1970-1980 yılları grev sayılarında yükselişin yaşandığı, grevlerde siyasi etkilerin yükselmeye başladığı, 1975'den sonra ise özellikle 1980'e doğru ideolojik çatışma ve mücadelelerle iç içe geçmiş grev döneminin yaşandığı tespitinde bulunmak mümkündür.

Tablo 1: Yıllara Göre Grev ve Grevde Kaybedilen İşgünü Sayıları (1963-1980)

	<u>Grev Sayısı</u>	<u>GKİS¹</u>		<u>Grev Sayısı</u>	<u>GKİS</u>
<u>1963</u>	<u>8</u>	<u>19.739</u>	<u>1972</u>	<u>48</u>	<u>659.362</u>
<u>1964</u>	<u>83</u>	<u>238.261</u>	<u>1973</u>	<u>55</u>	<u>671.135</u>
<u>1965</u>	<u>46</u>	<u>336.836</u>	<u>1974</u>	<u>110</u>	<u>1.109.401</u>
<u>1966</u>	<u>42</u>	<u>430.104</u>	<u>1975</u>	<u>116</u>	<u>668.797</u>
<u>1967</u>	<u>101</u>	<u>350.037</u>	<u>1976</u>	<u>58</u>	<u>325.830</u>
<u>1968</u>	<u>54</u>	<u>174.905</u>	<u>1977</u>	<u>59</u>	<u>1.397.124</u>
<u>1969</u>	<u>74</u>	<u>235.134</u>	<u>1978</u>	<u>87</u>	<u>426.127</u>
<u>1970</u>	<u>72</u>	<u>220.189</u>	<u>1979</u>	<u>126</u>	<u>1.147.721</u>
<u>1971</u>	<u>78</u>	<u>476.116</u>	<u>1980</u>	<u>220</u>	<u>1.303.253</u>

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, Yayın No:18, Ankara, 1995, s.51.

1974 yılında bir milyonun üzerine çıkan grevde kaybedilen işgünü sayısı daha sonraki yıllarda da aralıklarla devam etmiştir. DİSK'in 1967'de kuruluşuyla birlikte grev sayılarında artış olduğu da dikkate alınması gereken bir husustur. TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar, 1964-1980 yılları arasında 517 grev yaparken, DİSK'e bağlı sendikalar 500 grev yapmış, MİSK ise 1978 ve 1979 yıllarında toplam 10 grev yapmıştır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: 494). Konfederasyonlar açısından soruna yaklaşıldığında önemli bir tespitte bulunmak mümkün; DİSK, 1967 yılında kurulmasına rağmen TÜRK-İŞ'e yakın sayıda grev yaparak, sendikal çatışma nedeniyle TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaları greve doğru baskıladığı da uygulamalardan anlaşılmaktadır.

1963 yılında 100 toplu sözleşmenin 8,3'ünde grev olurken, 1967 yılında 100 sözleşmenin sadece 3'üne yakın sayıda grev yapılmıştır. Toplu pazarlık düzeninin ilk yıllarında, grevlerin daha fazla sayıda olmasını, yılların birikmiş sosyal ve ekonomik sorunlarına bir reaksiyon ve ilk yılların acemiliklerine bağlamak herhalde yerinde olur. Yıllar geçtikçe işçi-işveren ilişkileri çok daha sağlam temellere oturmakta, toplu pazarlık tartışmaları daha çok ekonomik konulara kayarken, ayrıca tecrübe kazanmış sendika liderleri, mümkün olduğu kadar iş uyuşmazlıklarını iş mücadelesi safhasına intikal ettirmeden çözmeye çalışmıştır (Ekin, 1969:206).

Türkiye'deki grevlerle ilgili ele alınması gereken önemli hususlardan biri de kamu-özel işyerleri ayrımıdır. 1963-67 yıllarında uygulanan grevlerin % 20'si kamu kesiminde, % 80'i ise özel sektör işletmelerinde yapılmıştır (Ekin, 1969:208). Özel sektör işyerlerinde greve çıkma eğilimi daha yüksektir, ancak bu eğilim dönemsel olarak değişmekte bazen özel sektör işyerlerine oranla kamu sektöründe daha yüksek grev olduğu görülmektedir. 1980 yılında özel sektörde yapılan grevlerin

¹ Grevde Kaybedilen İşgünü Sayısı

kamu sektörüne oranı altı kat artmıştır. 1980 yılında kamuda 30 grev yaşanırken, özel sektörde 197 grev yapılmıştır. Greve katılan işçiler açısından bakıldığında zaman zaman greve çıkan kamu işçilerinin sayısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Grevde kaybedilen işgünü sayılarına bakıldığında ise özel sektörün işgünü kaybı daha yüksek olduğu görülmektedir (Petrol-İş,1987:148).1980 yılında grev sayısı 220'ye çıkarken, grevde kaybedilen işgünü sayısı 1.303.253'tür.

Kamu sektöründe grev hareketlerinin çok daha sınırlı bir seviyede kalması, bir yandan kamu kesiminin ücretler, sosyal yardımlar ve diğer istihdam şartları ile istihdam güvenliği yönünden daha elverişli durumda oluşuna bağlamak mümkündür. Ayrıca kamu kesiminde toplu pazarlık tartışmalarının daha hoşgörülü bir hava içinde geçişi ile de ilişkilendirmek mümkündür (Ekin,1969:218). Bu nedenle 1980 öncesinde özel sektöre yönelik grevler öne çıkarak, grev sayıları ve işgünü kayıpları da 1980 yılında doğru hızla yükselmektedir.

1980-1994 Yıllarında Uygulanan Grevlerin Özellikleri

1980-1983 yılları askeri müdahalenin egemen olduğu, serbest toplu pazarlığın askıya alındığı, toplu sözleşmelerin Yüksek Hakem Kurulu'nca yenilendiği bir dönemdir. Bu dönemin temel özelliği toplu iş sözleşmelerinin içeriğinin daraltıldığı, reel ücretlerin gerilediği bir dönem olmasıdır. Bir başka ifadeyle sorunlar biriktirilmiş ve gelecek yıllara aktarılmıştır. Bu dönemin temel şekillendiricileri askeri müdahale, 1982 Anayasası ve 24 Ocak kararları olmuştur.

1983 yılında 2821 ve 2822 sayılı yasaların kabul edilmesi, yasaklayıcı ve daraltıcı yasal düzenlemelerin esas alınması sonraki dönemin şekillendirilmesinde önemli etkiler yaratmıştır.

Neoliberal politikaların uygulanması, özelleştirmenin politik bir tercih olarak kabul görmesi ve devletin küçültülmesi, sorunların birikmesi, 1987 yılından itibaren güçlü bir sendikalar dalgasının doğmasına yol açmıştır. Özellikle 1989 yılından itibaren grev dalgasının yükselmeye başlaması ve kamu işyerlerinde grevlerin yoğunlaşması greve yönelik tartışmaları ve müdahaleleri gündeme getirmiştir. 1984 yılında dört grev yaşanırken, 1987 yılında 307 grev yapılmış, bu sayı 1990 yılında 458 olmuştur (Petrol-İş Yıllığı,1995:291).

Tablo 2: Yıllara Göre Grev ve Grevde Kaybedilen İşgünü Sayıları (1984-1994)

	Grev Sayısı	GKİS
1984	4	4.947
1985	21	194.296
1986	21	234.940
1987	307	1.961.940
1988	156	1.892.655
1989	171	2.911.407
1990	458	3.466.550
1991	398	2.809.354
1992	98	1.153.578
1993	49	574.741
1994	36	242.589

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, Yayın No:18, Ankara, 1995, s.51.

1980 öncesi grevlerin nedenleri “hak ve menfaatleri genişletmek” iken, 1984 yılından itibaren “kaybedilen ve mevcut hakları koruma” amacının öne çıktığı görülmektedir. 1980 öncesi grevlerde yükseliş eğilimi baskın iken, 1983 sonrasında bazı yıllarda yükseliş olmasına karşın özellikle 1990’ların ortasından itibaren azalma eğiliminin arttığı görülmektedir. 1984 yılında 4 grevle başlayan bu süreçte, 1986 yılından itibaren biriken öfkenin dışa vurması ve yasakların etkisiyle sadece grevler değil, grev dışı eylemlerde de artış yaşanmıştır. İş yavaşlatma, vizite eylemi, fazla mesaiye kalmama, saç ve bıyık kesme, kamuoyu oluşturmaya yönelik yürüyüşler gibi eylemler artmıştır.

1987 yılından itibaren ise grev eğilimi yükselme trendine girmiş hem grev sayısı hem de işgünü kaybı artmıştır. 1987 yılında 1.961.940 işgünü kaybı yaşanırken, bu kayıp 1989 yılında 2.911.940’a, 1990 yılında 3.466.550’ye, 1991 yılında ise 3.809.354 iş gününe ulaşmıştır (Petrol-İş, 1995:291). Bu dönemin önemli eylemlerinden biri 3 Ocak 1991 tarihinde uygulanan ve iş gitmemeyi esas alan genel grev niteliğinde olan eylemdir.

1984-2013 yılları arasında greve katılan işçi sayısının toplamı 809 bini aşmış ve grevde geçen işgünü sayısı da 25 milyon işgünü olmuştur. Ancak 1990-1995 arası greve katılan işçi sayısının 605 bin civarına ulaştığını ve grevde geçen işgünü sayısının ise 14 milyonu aştığını dikkate aldığımızda, 1990-1995 arası grevlerin yoğunluğu çok daha iyi anlaşılmaktadır. Son 30 yılın grevci işçilerinin yüzde 75’i 1990-1995 arasındaki 5 yılda yapılan grevlere katıldığı da (Çelik, 2015) dikkate alındığında bu veriler daha da anlamlı olmaktadır. 1980 öncesinde özel sektör grevleri baskın iken, 1980 sonrasında kamu grevlerinde artış görülmektedir. 1989 yılında yaşanan grevler nedeniyle kaybedilen işgünün 2.258.633’ü kamu işyerlerinde

gerçekleşmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanı kullanılarak ulaşılan istatistiklerden hareketle; 1990 yılında grev sayısının 458'e çıkması, 1995 yılında kamu kesimi grevlerinde 4.249.920 işgünün kaybolması dönemi ifade etmeye yettiği ifade edilebilmektedir.

1987 yılına kadar yerel düzeyde kalan grevler, bu yıldan itibaren yayılmaya başlamış, 1989 bahar eylemleri, 1990-1991 Zonguldak maden işçilerinin grevi gibi önemli grevler yaşanmıştır. 1980 öncesinde siyasi grev, genel grev gibi grevlerde artış olmasına karşın, 1983 sonrasında bazı yıllar hariç bu tür grevlere rastlanılmıyor. Ancak bu dönem yapılan grevlerin ANAP iktidarını da hedef alan eylemlere dönüştüğü de bir gerçektir.

Sendikali işçilerin %48,5'i sendikaların siyasetle uğraşmayıp, yalnızca işçi hak ve çıkarları ile ilgilenmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu durum sendikali işçilerin pragmatik beklentileriyle ve siyasetin, siyasi parti faaliyeti ile özdeş görülmesiyle açıklanabileceği gibi, sendikaların özellikle 1980 sonrası siyasetten uzaklaşmaları ile de açıklanabilir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu,2009:53). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere grev eğilimi ülkemizde zaman zaman ciddi bir soruna dönüşmüş, yüksek işgünü kayıpları nedeniyle olumsuz ekonomik etkiler yaratmıştır. Bu etkileri bertaraf etmenin veya azaltmanın yolu grevin nedenlerine odaklanmaktan ve barışçı çözüm yollarını etkinleştirmekten geçmektedir. Bunun için de grev nedenlerine yönelik araştırmalara yönelmek önemli bir ihtiyaçtır.

Grevleri Etkileyen Makro Düzeydeki Faktörler

Grevlerin nedenleri üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde; genellikle, toplu pazarlık sürecindeki uyuşmazlık nedenlerine odaklanılarak, mikro düzeydeki etkenler üzerine yoğunlaşıldığı, ekonomik, siyasi ve sosyal yapıya ilişkin makro düzeydeki faktörlere ilişkin ise genellemelerden öte, derinlemesine çalışmalar yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedeninin büyük ölçüde istatistikî verilerin yeterli ve sağlıklı olmaması, süreklilik arz etmemesi ve dönemsel olarak metodolojik farklılıklar göstermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu alandaki yabancı yazın incelendiğinde ise; hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikaları, seçim sistemleri, ücretler genel düzeyi, gelir dağılımı, enflasyon, işsizlik gibi birçok faktörün grevler üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Grevleri etkileyen makro faktörleri inceleyen temel çalışmalardan biri Kaufman tarafından yapılmıştır. Kaufman, 1900-1977 yılları arasında ABD'de grevler üzerine yapmış olduğu araştırmada; işsizlik oranı ve enflasyonun grevler üzerinde etkili olduğu (Kaufman, 1982: 487), sendikalaşmanın ise İkinci Dünya Savaşı öncesinde etkili olurken, savaş sonrası dönemde etkili bir değişken olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Kaufman, 1982: 489). Yine Amerika'da yapılmış olan bir başka çalışmada; grevler ile işsizlik arasında negatif yönlü, sendika üyeliği ve enflasyon arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Skeels, 1971: 519-520).

Gramm, Hendricks ve Kahn tarafından, enflasyon belirsizliğinin grevler üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada; fiyatlar genel seviyesindeki belirsizliğin grev eğilimini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (1988: 127). İngiltere'de, enflasyonun ve işsizliğin yüksek seviyelere çıktığı, gelirler politikası yoluyla toplu pazarlık sistemine devlet müdahalesinin yoğunlaştığı, dolayısıyla ekonomik karmaşanın hâkim olduğu 1966-1975 yıllarındaki grevleri temel alan bir çalışmada ise, ekonomik yapı ve gelirler politikasının grevler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Enflasyon değişkeni dikkate alındığında; enflasyon oranının nispeten durağan olduğu dönemlerde, beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyonun bir noktada birleştiği fakat enflasyonun artış gösterdiği dönemlerde ikisi arasındaki farkın açıldığı gözlemlenmektedir. Belirsizliğin artmasına yol açan bu durum, sendikaların grev eğilimlerini de artırmaktadır (Davies, 1979:209). Dolayısıyla oluşturulan grev modelinde; işsizlik oranındaki değişme, beklenen enflasyon oranı ve net harcanabilir gelirdeki erozyonun grevlerin sıklığı üzerinde belirgin bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşsizlik oranındaki artış grev eğilimini azaltırken, beklenen enflasyon ve net harcanabilir gelirdeki erozyon grev eğilimini artırmaktadır (Davies, 1979: 217).

Yeni Zelanda'da yapılan bir araştırmada ise makro değişkenler; tüketici fiyat endeksi, gayrisafı yurtiçi hasıla, nominal ücret endeksi, sendikalaşma oranı olarak belirlenmiş, seçim dönemlerini belirleyen politik gölge değişken ve ücret düzenlemesine ilişkin bir gölge değişken kullanılmıştır (Bairam ve Howels, 1989: 94-95). Söz konusu değişkenler grev sayısı, greve katılan işçi sayısı ve grevde kaybedilen işgünü ile ilişkilendirilmiştir. 1952-1985 yılları arasındaki grevlerin incelendiği bu çalışmada; grevlerin en iyi ekonomik faktörlerle açıklanabileceği sonucuna ulaşılmış, üç grev ölçütünün de tüketici fiyat endeksi ve gayrisafı yurtiçi hasıla ile pozitif yönlü ve belirgin bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Özellikle tüketici fiyatlarındaki artışın, minimum ücret taleplerini artırdığı ve sendikaların bu taleplerinde kolaylıkla geri adım atmadıkları öne sürülmektedir (Bairam ve Howels, 1989: 97). Nominal ücretler ve sendikalaşma oranının grevler üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Yeni Zelanda gibi sendikalaşma oranının neredeyse sabit olduğu ve toplu pazarlığın belirli düzene oturmuş olduğu ülkeler için bu şartırtıcı bir sonuç değildir. Araştırmada yer verilen politik gölge değişkenin (seçim dönemleri) ise özellikle greve katılan işçi sayısı üzerinde belirli ve negatif yönlü bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum ülkenin kendine özgü politik yapısı ve İşçi Partisi'nin politik yaklaşımlarıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır (Bairam ve Howels, 1989: 99-100).

Paldam ve Pedersen ise, on yedi ülkeyi kapsayan çalışmalarında, bu alandaki yazından farklılaşan sonuçlara ulaşmışlardır. Özellikle işsizlik ve grevler arasındaki ilişkinin istikrarsız bir yapıya sahip olduğuna ilişkin tespitleri dikkat çekicidir. Ayrıca ücretlerdeki değişim ile grevler arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu, nominal ücretlerdeki değişimin ise reel ücretlerdeki değişime nazaran modelde daha kuvvetli bir açıklayıcılığa sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Paldam ve Pedersen,1982: 517).

Grevlerin ekonomik olduğu kadar, politik bir olgu da olduğundan hareketle, OECD ülkelerinde 1960-1998 yıllarını kapsayan dönemdeki grevler incelenmiş ve ülkelerin uygulamakta oldukları seçim sisteminin grev eğilimi üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Parlamento seçimlerinde dar bölge usulünü benimseyen ülkelerde, nisbi temsili benimseyen ülkelere nazaran grev eğiliminin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Vernby, 2007: 79). Paldam ve Pedersen'in çalışmalarında ise, sol kanat hükümetler döneminde, sağ kanat hükümetlere nazaran çatışmaların ve grev eğiliminin daha yoğun olduğu tespit edilmiştir (Paldam ve Pedersen,1982: 517).

Tüm bu çalışmalardan görüldüğü üzere; zaman zaman farklılıklar arz etse de, ekonomik, politik ve sendikal yapıya ilişkin makro değişkenler grevlerin sıklığı, greve katılan işçi sayısı ya da grevlerin süresi üzerinde etkili olmaktadır. Bu değişkenlerin yanı sıra sosyal ve hukuki yapıya ilişkin ölçülerin de dâhil edildiği çalışmalar, çok boyutlu bir yapıya sahip olan grev olgusunun ve grev eğilimindeki değişimlerin nedenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmada Türkiye'de 1963-1994 döneminde yaşanan grevlerin sayısı ile onu etkileyen unsurlar arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda literatür incelendiğinde gerçekleşen grev sayısını etkileyen bazı değişkenler; gecikmeli yıllık tüketici fiyat endeksi değişim oranı (TÜFE), sendikalaşma oranı (SO), hükümetin kurulma şekli (HKŞ), ülkenin büyüme modeli (BM) ve iktidardaki partinin siyasi eğilimi (SE) olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişken üzerinde etkili olabileceği düşünülen bağımsız değişkenlerden TÜFE ve SO nicel iken; HKŞ, BM ve SE niteldir. Bu değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkinin araştırılmasında regresyon analizi kullanılacaktır. Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ile bir ya da birkaç bağımsız değişken arasındaki nedensellik (fonksiyonel) ilişkisini tanımlayarak, bağımlı değişkenin değerini kestirmeyi amaçlamaktadır. (Gujarati, 2006:15). Bu analize geçmeden önce, kullanılacak değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesi gerekmektedir. Çünkü durağan olmayan zaman serileri ile çalışıldığında sahte regresyon ile karşılaşılabilir. Bu durum ise, kestirimleri geçersiz kılmaktadır. Durağanlık kavramı kabaca, zaman serisinin ortalamasıyla varyansının zaman içinde değişmemesi ve iki dönem arasındaki kovaryansının, bu kovaryansın hesaplandığı döneme değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olduğu süreç olarak tanımlanabilmektedir (Enders,2010:54). İktisadi zaman serileri, genellikle durağan olmayan süreçlere sahiptir. Bu çalışmada, genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski, Philips, Schmint ve Shin (KPSS) testleri ile serilerin durağanlığı incelenmiştir. ADF ve PP testlerinin temel hipotezi, seride birim kökün varlığını göstermektedir. Yani, serinin durağan dışı süreç sergilediğini belirtmektedir. KPSS testinin temel hipotezi, ADF ve PP birim kök testlerinin aksine, serinin durağan olduğunu göstermektedir. Bu durağanlık ise,

trend durağanlığını ifade edilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007:361). Çalışmada ele alınan GS, TÜFE ve SO değişkenleri için ADF ve PP birim kök testleri ile KPSS durağanlık testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Seri	ADF	PP	KPSS
GS	-4,19*	-3,32	0,07
DGS	-5,69*	-6,40*	0,09
TÜFE	-3,69*	-3,42	0,05
DTÜFE	-6,54*	-14,59*	0,32
SO	-2,87	-1,44	0,08
DSO	-3,52*	-3,63*	0,25

Not: GS, TÜFE ve SO serileri için ADF ve PP birim kök testleri kritik değerleri %5 anlamlılık düzeyinde -3.56'dır. DGS, DTÜFE ve DSO serileri için ADF ve PP birim kök testleri kritik değeri %5 anlamlılık düzeyinde -2.96'dır. GS, TÜFE ve SO serileri için KPSS durağanlık testi kritik değeri %5 anlamlılık düzeyinde 0,15'tir. DGS, DTÜFE ve DSO serileri için KPSS durağanlık testi kritik değeri %5 anlamlılık düzeyinde 0,46'dır.

D: Birinci farkı alınmış seriyi temsil etmektedir.

•: %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 3'te, incelenen her bir seri için ADF, PP ve KPSS test istatistikleri raporlanmıştır. Tablo 3'e bakıldığında GS ve TÜFE serileri için ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları birbirinden farklı olduğu görülmektedir. ADF birim kök testine göre GS ve TÜFE için temel hipotez reddedilirken, PP birim kök testine göre temel hipotez reddedilmemektedir. Bunun yanı sıra KPSS durağanlık testi düzey değerlerinde durağan olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu bulgulara ek olarak, söz konusu serilerin grafikleri ve korelogramları da incelenmiştir. TÜFE ve SO serilerinin birinci mertebeden ve GS serisinin ise düzeyde durağan olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla TÜFE ve SO serileri fark alınarak durağan hale getirilmiştir.

Çalışmada ele alınan değişkenlerin durağanlık mertebeleri belirlendikten sonra, çoklu doğrusal regresyon analizine geçilmiştir. Böylelikle, bağımlı değişken olan GS ile DTÜFE, DSO, HKŞ, BM ve SE bağımsız değişkenleri arasındaki neden-sonuç ilişkisinin modellenmesi amaçlanmıştır. Hatırlanacağı üzere; TÜFE ve SO değişkenleri düzeyde durağan olmadığı için farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra nitel değişkenlerin kodlamaları hakkında da bilgi vermek gerekmektedir. Bu çalışmada, HKŞ değişkeni için 0 değeri demokratik yolla kurulan hükümet, 1 değeri ise antidemokratik yolla kurulan hükümet durumunu belirtmektedir. BM değişkeni için 0 değeri ithal ikame stratejisi ve 1 değeri ihracata dayalı büyüme stratejisini göstermektedir. SE değişkeni için ise, 0 değeri sol parti iktidar dönemi ve 1 değeri ise sağ parti iktidar dönemini yansıtmaktadır.

En küçük kareler yöntemi kullanılarak ileriye doğru adım seçeneği ile çoklu doğrusal regresyon modeli tahmin edilmiştir. Veri kümesinden hareketle tahmin edilen regresyon modeli Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	t değeri	Test istatistiğinin olasılık değeri
Sabit	115,48	5,78	0,00
DSO	-38,85	-2,53	0,01
HKŞ	-87,78	-2,08	0,04
<i>Kolmogorov-Smirnov test istatistiğinin olasılık değeri: 0,06</i>			
<i>Belirginlik katsayısı:0,26</i>			

Tablo 4'te yer alan modelin iktisadi olarak yorumlanmasına geçmeden önce modelin istatistiksel anlamlılığının sınanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda klasik regresyon modelinin varsayımları incelenmiş olup; öncelikle kalıntıların normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadığı araştırılmış, bu amaçla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Uygulanan normal dağılıma uygunluk testinin alternatif hipotezi, normal dağılımdan ayrılmayı göstermektedir. Kolmogorov-Smirnov test istatistiğinin olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla kalıntıların normal dağıldığı söylenebilmektedir. Böylelikle tahmin edilen modeldeki katsayıların anlamlılığı sınanabilmektedir. Tablo 4'de son sütunda yer alan test istatistiğinin olasılık değerleri 0,05 düzeyinden küçük olduğundan katsayılar anlamlı bulunmuştur. Yani, model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu model için diğer varsayımlarda araştırılmış olup; varsayımdan sapma tespit edilmemiştir.

Tablo 4'ye bakıldığında; standardize edilmemiş katsayılar cinsinden modelin Eşitlik 1.1'deki gibi olduğu anlaşılmaktadır.

$$GS = 115,48 - 38,85 DSO - 87,78 HKŞ \quad (1.1)$$

DSO değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, grev sayısının ortalama 38,85 birim azalmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, DSO değişkenindeki artış grev sayısının azalmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra antidemokratik yolla kurulan hükümet döneminde grev sayısında azalma yaşandığı saptanmıştır.

Bu model için hesaplanan belirginlik katsayısı ise 0,26'dır. Bu katsayı, modeldeki bağımlı değişkende meydana gelen değişimin ne kadarının bağımsız değişkenlerdeki değişim tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu çalışmada sadece iki değişken ile grev sayısı değişkenindeki değişimin %26'sı açıklanmıştır. Grev sayısına etki eden çok fazla sayıda gözlenen ve gözlenemeyen değişkenin varlığı dikkate alındığında; elde edilen değer önem arz etmektedir.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 tarihli genel seçimlerin ve ardından 25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerin yansımaları dikkate alındığında; grev sayısı ile sendikalaşma oranındaki değişim arasındaki

ilişkide 1984 yılının etkili olup olmadığını sınamak amacıyla ikinci model tahmin edilmiştir. Dolayısıyla bu etkiyi araştırabilmek için modele, 1984 öncesi ve sonrası dönemi yansıtan bir gölge değişken eklenmiştir. D1984 olarak isimlendirilen bu gölge değişkende, 1984 ve sonraki yılları için 1 değeri verilmiştir.

En küçük kareler yöntemi kullanılarak ileriye doğru adım seçeneği ile çoklu doğrusal regresyon modeli tahmin edilmiştir. Veri kümesinden hareketle tahmin edilen regresyon modeli Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	t değeri	Test istatistiğinin olasılık değeri
Sabit	75,31	3,42	0,00
DSO	-30,88	-1,89	0,07
D1984	75,38	1,90	0,07
<i>Kolmogorov-Smirnov test istatistiğinin olasılık değeri: 0,20</i>			
<i>Belirginlik katsayısı:0,27</i>			

Tablo 5'te sunulan modelin; klasik regresyon modelinin varsayımlarını sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir. Bu model için de varsayımdan sapma tespit edilmemiştir. Sonraki aşamada ise, tahmin edilen modeldeki katsayıların ancak 0,10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu model için hesaplanan belirginlik katsayısı ise 0,27'dir.

Standardize edilmemiş katsayılar cinsinden modelin Eşitlik 1.2'deki gibi olduğu anlaşılmaktadır.

$$GS = 75,31 - 30,88 DSO - 75,38 D1984 \quad (1.2)$$

DSO değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, grev sayısını ortalama 30,88 birim azalmasına neden olmaktadır. D1984 değişkenine ait katsayının işaretine bakıldığında; 1984 yılı ve takip eden yıllarda grev sayısında artma yaşandığı saptanmıştır. Böylelikle düzeyde kırılma olduğu; yani siyasi alandaki normalleşmenin grev sayısı düzeyi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Grev sayılarını etkileyen değişkenlerden; gecikmeli yıllık tüketici fiyat endeksi değişim oranı, sendikalaşma oranı, hükümetin kurulma şekli, ülkenin büyüme modeline iktidardaki partinin siyasi eğilimi bu çalışmada ele alınmıştır. Araştırma sonucunda yıllık tüketici fiyat endeksi değişim oranı, iktidardaki partinin siyasi eğilimi ve ülkenin büyüme modeli değişkenleri ile grev sayılarının artışında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak sendikalaşma oranı ile hükümetlerin kuruluş şeklinin grevler üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Ekonometrik modelden elde edilen anlamlı sonuçlardan biri “sendikalaşma oranı arttıkça grev sayısı düşüyor.” Bu bulgu aslında yaygın kanaatin tersi bir sonuçtur. Çünkü sendikalaşma oranı arttıkça grev sayısının artması beklenmektedir. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi endüstri ilişkileri kurumsallaşmış ilişkileri ve barışı teminat altına alan ilişkilidir. Dolayısıyla sendikalaşma oranı arttıkça,

kurumsallaşma artmakta, sendikalar güçlenmekte, daha istikrarlı ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Küçük ve güçsüz sendikalara karşı işverenlerin direnci daha yüksek olur, sendikaların ise radikalleşme eğilimi artar. Bu nedenle sendikalaşmanın yaygınlaşması çatışmayı artırmak yerine uzlaşma eğilimini güçlendirme potansiyeli vardır. Elde edilen sonuç da bu tespiti doğrular niteliktedir. Bu konuda benzer sonuç Arısoy ve Yaprak tarafından yapılan araştırmadan da elde edilmiştir. Yazarlar elde edilen sonucu şu şekilde yorumlamıştır: “Güçlü sendikaların grevlere gitmeden ağırlıklarını kullanarak toplu iş sözleşmelerinin kendi lehine sonuçlanmasını sağlayarak artan sendikalaşma eğiliminin grev sayısını azaltmasına neden olduğu şekilde değerlendirilebilir.”(Arısoy ve Yaprak,2016:114).

Araştırma sonucundan elde edilen bir diğer önemli sonuç: “Anti demokratik hükümetler döneminde grev sayısı düşüyor”. Anti demokratik hükümetlerden kasıt askeri müdahaleler sonrasında oluşturulmuş hükümetlerdir. 1971 Muhtırası ve 1980 askeri müdahalesi sonrası oluşturulan hükümetler bu tür hükümetler olarak kabul edilmiştir. Bu sonuç tahmin edileceği gibi sürpriz değil, beklentilere uygundur. Türkiye’deki sendikal hareketin demokratik açılımlardan beslendiği gerçeğini dikkate aldığımızda varılan sonucun doğruluğu anlaşılmaktadır. Çünkü sendikal hareketin anti demokratik şartlara yönelik yeterli mücadeleleri olmadığı gibi, bazı konfederasyon ve sendikaların işbirliğine girdikleri görülmektedir. 12 Mart 1971’de ordunun yönetime müdahale etmesi ve mevcut hükümetin istifaya zorlanması, “Erim Hükümeti”nin kurulması, 1980 askeri müdahalesiyle siyasi partilerin kapatılması, DİSK, MİSK ve HAK-İŞ’in faaliyetlerinin durdurulması, TÜRK-İŞ’in faaliyetlerinin sınırlandırılması, anti demokratik hükümet oluşumları ve sonuçları açısından oldukça önemlidir. Türkiye’nin en büyük işçi konfederasyonununun 1980 askeri müdahalesine destek vermesi, askeri müdahale sonrası atamayla oluşturulan hükümette TÜRK-İŞ Genel Sekreteri’nin Bakan olarak görev alması bu süreci açıklayan somut göstergelerden biridir. Askeri müdahaleler sonucu oluşturulan hükümetler döneminde ilk uygulanan yasaklardan birinin grev olması da elde edilen sonucu desteklemektedir.

Hükümetlerin niteliği ile grevler arasındaki ilişkiye yönelik bir başka tespit, “1984 yılından sonra siyasi alandaki normalleşme grev sayısı düzeyinde etkili olmuştur” şeklindedir. Demokratik seçimlerin yapılması, nispeten daha demokratik ortamın oluşması, birikmiş sorunların tartışılması gibi nedenlerden dolayı grev sayısında artış yaşanmıştır. Bu artışta siyasi alanın normalleşmesinin etkisi vardır. Ekonometrik modelin bu sonucu da vermiş olması, modelin isabetli olduğunu ispatlamaktadır. Ancak sendikaların anti demokratik şartlara direnmemesi, bazı sendikaların anti demokratik güçlerle işbirliğine girmesi sendikaların demokrasileri geliştirme fonksiyonu açısından olumsuz bir durumdur. Fakat bu durumu destekleyen eğilimlerin gerek toplumda gerekse işçiler arasında yaygın olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Mesela sendikalı işçiler açısından sendikaların uzun vadedeki en önemli amacının sırasıyla; “işçilere daha iyi ücret ve çalışma koşullarının sağlanması” (%23,3), “sadece işçilerin değil, toplumun genel

refahının yükseltilmesi" (%15,9) ve "sendikal birliğin sağlanması" (%10,6) olduğu tespit edilmiştir (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2009: 53). Bu sendikal amaçların grevlere de yansdığı tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Grev, çalışanların memnuniyetsizliğini ifade eden bir gösterge olduğu gibi, toplumların siyasi talep ve beklentilerini dile getirdikleri eylemler olarak da görülmektedir. 1964-1994 yılları arasında Türkiye'de yaşanan 30 yıllık tecrübe endüstri ilişkileri açısından oldukça anlamlı ve önemlidir. Çünkü 1963 yılından itibaren serbest toplu pazarlık düzenine geçilmiş, grev hakkı ile desteklenen toplu pazarlıklar etkili sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ancak dönem içerisinde 1971 ve 1980 yıllarında yaşanan askeri müdahaleler hem siyasi istikrarı hem de endüstri ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan anti demokratik müdahaleler grevleri de etkilemiştir. Özellikle 1971 Muhtırası ve 1980 askeri müdahalesi demokratik sistemi kesintiye uğrattığı gibi başta grev hakkı olmak üzere diğer hakları da sınırlandırdığı görülmektedir.

Araştırma sonucunda gecikmeli yıllık tüketici fiyat endeksi, iktidardaki partinin siyasi eğilimi ile ülkenin büyüme modelinin grev ile ilişkisinde anlamlı bir sonuç elde edilememiş, ancak diğer değişkenlerden sendikalaşma oranındaki değişim ve hükümetin kurulma şeklinin grev sayıları üzerinde etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Grev sayılarında sendikalaşma oranının azaltıcı etkisinin olması nedeniyle, sendikalaşma oranının yükselişinden kaynaklanan korkuların gerçeği yansıtmadığını yapılan araştırma ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç ile sendikalaşmayı yaygınlaştırmanın olumlu sonuçlarının çalışma hayatında görüleceği ve çalışma barışına katkı sunacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca demokrasiye müdahale edilmesi, seçilmiş hükümetlerin görevden uzaklaştırılması ve yasakların uygulanması olağanüstü dönemlerde grev sayılarını azaltmaktadır. Ancak 1984 yılından sonra siyasi şartların normalleşmesi, grev sayılarında artışa yol açmakta, yasaklar nedeniyle birikmiş sorunları çözmek üzere mücadeleler yoğunlaşmakta ve sertleşmektedir. Birikmiş sorunların çözülmesi ve diğer çevresel etkilerle grev sayılarında düşüşün yaşanmaya başladığı görülmekte olup; bu etki, özellikle 2000'li yıllarda kendisini göstermektedir.

Demokratik toplumların önemli özelliklerinden biri örgütlü olmalarıdır. Türkiye'de de örgütlenme düzeyi artıkça ve sisteme askeri müdahaleler azaldıkça daha istikrarlı ilişkilerin kurulması, endüstri ilişkilerinde barışın egemen olması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA:

- Arısoy, İbrahim ve Yaprak, Şenol (2016), “Türkiye’de Grevlerin Belirleyicileri”, **Ekonomik Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, No:2, ss.103-116
- Bairam, Erkin I. & John M. Howels (1989), “Strike Incidence in New Zeland: A New Econometric Approach”, **Australian Economic Papers**, Vol.28/52, pp.93-102.
- Çelik, Aziz (2015), *İşçi sınıfının Ayaa Kalktığı Yıllar*,
<https://bianet.org/bianet/emek/161305-isci-sinifinin-ayaga-kalktigi-yillar>,
(23.03.2018)
- ÇSGB (1995), **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, Yayın No:18, Ankara.
- Davies, Robert J. (1979), “Economic Activity, Incomes Policy and Strike – A Quantitative Analysis”, **British Journal of Industrial Relations**, Vol.17/2, pp.-205-223.
- Ekin, Nusret (1969), “Türkiye’de İş Mücadeleleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, XX. Kitap, ss.203-219
- Enders, Walter (2010). **Applied Econometric Time Series**, Third Edition, New York: Wiley.
- Gramm, Cynthia L., Wallace E. Hendricks and Lawrence M. Kahn, (1988), “Inflation Uncertainty and Strike Activity”, **Industrial Relations**, Vol.27, No.1, p.114-129.
- Gujarati, D. N. (2006). **Temel Ekonometri**, Dördüncü Basım, Çevirenler: Ümit Şenesen ve Gülay Göktürk Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Güler, Burucu Kümbül,(2012), “Psiko-Sosyal Boyutuyla Grev”, **Çalışma ve Toplum**, 2012/1, ss.113-146
- Güzel, Şehmuz (1976), **Türkiye’de İşçi Hareketleri Tarihi 1908-1984**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kaufman, Bruce E. (1982), “The Determinants of Strikes in United States, 1900-1977”, **ILR Review**, Vol.35, No. 4, pp. 473-490.
- Makal, Ahmet(1990), *Grevlerin ve Lokavtların Nicel Boyutlarına İlişkin Ölçme ve Değerlendirme Sorunları*,
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/45/1/ahmetmakal.pdf>,
(25.03.2018)
- Paldam, Martin & Peter J. Pedersen (1982), “The Macroeconomic Strike Model: A Study of Seventeen Countries, 1948-1975”, **ILR Review**, Vol.35, No.4, pp. 504-521.
- Petrol-İş (1988), **’87 Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul.
- Petrol-İş (1995), **’93-94’ Petrol-İş Yıllığı**, Yayın No:36, İstanbul

- Seçer, H. Şebnem(2007), “Endüstriyel Uyuşmazlık Biçimi Olarak Grevin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/1, ss.141-165
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007). **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EviewsUygulamalı**, İkinci Baskı, Ankara: Nobel Yayın
- Skeels, Jack W. (1971), “Measures of U.S. Strike Activity”, **ILR Review**, Vol.24, No.4, pp.515-525.
- Tuna, Orhan (1969) **Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri Ön Araştırma Raporu**, DPT, Ankara.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996), Grev, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul
- Uçkan, Banu ve Kağnıcıoğlu, Deniz (2009), “İşçilerin sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları: Eskişehir Örneği”, **Çalışma ve Toplum**, 2009/3,ss.35-56
- Vernby, Kare (2007), “StrikesareCommon in CountrieswithMajoritarianElectoralSystem”, **PublicChoice**, Vol.132, p.65-84.